

Preasfințitul Părinte Damaschin Dorneanu

Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Sucevei și Rădăuților

SISTEMUL LECTURILOR BIBLICE ÎN SĂPTĂMÂNA LUMINATĂ. TRADIȚIA IERUSALIMITEANĂ VERSUS RITUL ACTUAL

ABSTRACT: *The article presents the system of readings from the Holy Scripture in use during services held throughout the Week after the Easter, usually named The Bright Week. It highlights not only exegetical or liturgical aspects, but also elements pertaining to the theological and spiritual dimension of their content. During the second part of the study, you can discover the readings of this period in the Church of Jerusalem from the 4th to 8th century, placed face to face with the readings from the actual system.*

Keywords: *Pentecostarion, Bright Week, The Holy Bible, byzantin lectionary*

Vechi și indispensabil conținut al sfintelor slujbe, lecturile biblice din orice perioadă liturgică îi potențează semnificațiile prin „duhul viu” (Ioan 6, 63) pe care îl impregnează cuvintele descoperite de Însuși Dumnezeu-Cuvântul, personal (în Sfintele Evanghelii) sau prin Sfinții Săi Apostoli, făcute roditoare în cei care le primesc și le lucrează în viața lor, prin Duhul Sfânt. Perioadă festivă următoare unui îndelung exercițiu penitențial – reflectat inclusiv în densitatea deosebită a citirilor scripturistice (îndeosebi din Vechiul Testament)

specifice Postului Mare –, Săptămâna Luminată deschide ciclul Penticostarului, orientat pnevmatic spre momentul Cincizecimii, când lecturile din Vechiul Testament sunt extrem de puține (la paremiile Vecerniilor praznicelor împărătești și ale sfinților mai importanți), pentru a oferi „scena” aproape în exclusivitate celor din Noul Testament. Modul organizării anului bisericesc și textele biblice aferente au un vădit caracter mistagodic, de care se cuvine a se ține seama pentru a înțelege rațiunile profunde ale celebrărilor:

„Ciclul mobil e organizat în două părți simetrice, articulate de praznicul Paștelui. Sistemul lecturilor evidențiază limpede continuitatea Iconomieii între aceste două părți și unitatea acestei perioade centrale a anului liturgic. În timp ce ciclul Triodului reprezintă pregătirea și așteptarea mântuirii de către profeți și «osteneala duhovnicească», Penticostarul e timpul odihnei și al împlinirii tuturor prefigurărilor în Înviere, cuvintele lui Hristos în Evanghelie fiind tot atâtea anticipări ale acesteia”¹.

Studiul de față își propune o analiză a sistemului actual al lecturilor biblice, începând cu Liturghia din Duminica Învierii și continuând până în ziua de sâmbătă a acestei prime săptămâni pascale. El încearcă să depășească posibilul caracter arid, dat de o „matematică” fixă a stabilirii ordinii, a inversiunilor sau a omiterii pasajelor din cărțile alese a fi acum citite, prin identificarea unor rațiuni teologice și hermeneutice care să elimine suspiciunea de hazard, posibil a fi reoperată la o privire foarte superficială. Partea a doua a studiului va prezenta o comparație sintetică a prezentului sistem de lecturi cu cel din Ierusalimul secolelor al IV-lea – al VIII-lea, însoțită de stabilirea

¹ Ierom. MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, trad. Diac. I. I. Ică jr, Ed. Deisis, Sibiu, ²2003, p. 146. Despre caracterul analogic și de continuitate al celor două perioade liturgice, a se vedea pp. 267-271 (inclusiv cu o aritmologie patristică a unor numere simbolice).

corespondențelor/divergențelor și a eventualelor concluzii care pot rezulta din această scurtă înfățișare sinoptică.

Sistemul actual al lecturilor. Perspectivă biblică și liturgică

Typikonul Bisericii Ortodoxe prevede următoarele citiri pentru slujbele din Săptămâna Luminată, al căror conținut este sintetizat în coloana adiacentă:

Ziua liturgică	Oficiul liturgic	Sistemul actual	Conținut
Dm Înv	Lit	FA 1, 1-8 In. 1, 1-17 In. 20, 19-25	<i>Prolog. Împreună-șederea lui Iisus cu apostolii după Înviere. Făgăduința Duhului Sfânt Prologul ioaneic: Întruparea Cuvântului; mărturia lui Ioan Botezătorul despre Lumină; Arătarea lui Iisus după Înviere apostolilor, cu excepția lui Toma; puterea de a ierta păcatele</i>
Lu I P	Lit	FA 1, 12-17.21-26 In. 1, 18-28	<i>Întoarcerea de la Muntele Măslinilor; cuvântarea lui Petru pentru alegerea unui alt apostol în locul lui Iuda; Iosif (numit Barsaba, zis și Iustus) și Matia; Ioan mărturisește că nu este Mesia, ci cel căruia-I pregătește calea</i>
Ma I P	Lit	FA 2, 14-21 Lc. 24, 12-35	<i>Cuvântarea Sf. Apostol Petru ca răspuns la mirarea celor ce îi auzeau pe apostoli grăind în limbi necunoscute (după Pogorârea Duhului Sfânt peste ei); Împreună-mergerea lui Iisus cu doi ucenici spre Emanus; descoperirea la Cină</i>

Ziua liturgică	Oficiul liturgic	Sistemul actual	Conținut
Mi I P	Lit	FA 2, 22-38 In. 1, 35-51	<i>Continuarea cuvântării: Iisus cel ucis de evrei a fost înviat de către Dumnezeu, așa cum David prorocise mai înainte (Ps 15, 8-11; Ps 108, 31); soluția pentru salvare: „Pocățiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos, spre iertarea păcatelor voastre, și veți primi darul Duhului Sfânt” (FA 2, 38) Chemarea a cinci apostoli: Andrei, Ioan, Simon, Filip și Natanael; convorbirea lui Iisus cu Natanael</i>
Jo I P	Lit	FA 2, 38-43 In. 3, 1-15	<i>Botezul a 3000 de convertiți; efervescența din Biserica primară: „învățătura apostolilor”, „frângerea pâinii”, „rugăciune”; Convorbirea lui Iisus cu fariseul Nicodim; nașterea de sus (nașterea din nou)</i>
Vi I P	Lit	FA 3, 1-8 [Flp. 2, 5-11] In. 2, 12-22	<i>Petru și Ioan la templu; vindecarea ologului din naștere la Poarta Frumoasă [Fragmentul chenotic] Prima serbare a Paștilor de către Iisus la Ierusalim; alun-garea vânzătorilor din templu; adevăratul templu – trupul Său</i>
Sb I P	Lit	FA 3, 11-16 In. 3, 22-33	<i>Cuvântarea lui Petru din „pridvorul lui Solomon”: adevăratul „autor” al vindecării ologului este Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Cel răstignit de israeliți, dar acum înviat de către Dumnezeu Mărturia lui Ioan despre superioritatea lui Iisus</i>

Structura actuală a lecturilor biblice din cadrul slujbelor oficiate în Săptămâna Luminată conține extrase din *Evangelheliile* după Ioan și Luca și din *Faptele Sfinților Apostoli*². În fapt, întâlnim și aici, în debutul Penticostarului, principiul *lecturii continue* specific Bisericii Răsăritene³, dar, spre deosebire, de pildă, de ritul armean⁴, caracterizat printr-o rigiditate și exactitate care pun principiul în

² În „confruntarea” Ierusalim-Constantinopol, în urma unor fascinante schimburi reciproce de elemente și influențe colportate de pelerini ori de monahi, care a condus la cristalizarea și fixarea „ritului bizantin”, s-a „impus” sistemul lecturilor biblice din cetatea imperială, care a rămas, fără multe modificări, până astăzi. Pentru amănunte, a se vedea: Alexis KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament dans le rite byzantine”, în vol. *La prière des Heures*, Monseigneur CASSIEN, Dom BERNARD BOTTE (eds), Éd. du Cerf, Paris, 1963 [*Lex orandi* 35], p. 214; Ierom. MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, pp. 158-159 *passim* (care deplânge, totuși, faptul că nu s-au impus în *Triod* lecturile evanghelice practicate în Ierusalim, caracterizate printr-un conținut mai duhovnicesc). Sistemul lecturilor constantinopolitane poate fi restaurat după *Tipikonul* Marii Biserici din Constantinopol (*Stavrou 40*), datat în secolele al X-lea-al XI-lea. În acest sens, a se vedea: Juan MATEOS (ed.), *Le Typicon de la Grande Eglise. Ms. Sainte-Croix no. 40, Xe siècle*, trad. J. Mateos S.I., t. II [*Le Cycle des fêtes mobiles*], Roma, 1963 [*Orientalia Christiana Analecta* 166]. Literatura privind schimbul Ierusalim-Constantinopol este foarte bogată. A se vedea: † DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfintelor Pătimiri. Elemente de antropologie dubovnicească*, Ed. Crimca, Suceava, 2022 [„Metamorfoze liturgice de tip tur-retur: de la Ierusalim la Constantinopol și viceversa”], pp. 134-145, cu bibliografia aferentă.

³ Pr. Ene BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericască, arhitectură și pictură creștină*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ²1993, p. 737; A. KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament dans le rite byzantine”, p. 210. Alte biserici, precum cea Romană, adoptă principiul opus, *lectio discontinua* sau *congrua*. Modelul este de inspirație ierusalimiteană, preluat de Constantinopol, care îl sistematizează în privința lecturilor din Noul Testament pentru întreg anul liturgic. În acest sens, a se vedea: Ierom. MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, p. 157.

⁴ A. KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament dans le rite byzantine”, p. 212.

sine mai presus de complexitatea conținutului anului bisericesc, în Biserica Ortodoxă acesta nu este unul de tip absolut, ci regăsim o flexibilitate dată de atenția la nuanțe și de posibilitatea ilustrării mai adecvate, din punct de vedere biblic, a unui eveniment bisericesc sau istoric celebrat într-o zi a anului liturgic. Ca atare, în perioada Pentecostarului, începând cu ziua de Paști se lecturează cartea *Faptele Sfinților Apostoli* și *Evanghelia după Ioan*, ceea ce nu exclude inserții din alte cărți noutestamentare, unele cu o explicație mai ușor de intuit, altele din rațiuni care se cer a fi căutate în decursul istoriei formării ciclului liturgic așa cum îl avem astăzi. În sistemul actual, Săptămâna Luminată rămâne fidelă principiului continuității lecturii, dar cu câteva omisiuni sau deplasări de lectură, precum și cu o singură lectură extrasă din altă carte (din *Evanghelia după Luca* în ziua de marți).

În Duminica Învierii, la Liturghia festivă pascală – al cărei „prolog”/anticipare a constituit-o Liturghia vesperală din cadrul privegherii pascale – lecturile biblice nu fac trimitere la momentul Învierii în sine, ci reprezintă primele extrase din *Faptele Sfinților Apostoli* (1, 1-8) și din *Evanghelia după Ioan* (1, 1-17). Prologul din *Faptele Sfinților Apostoli* se oprește înainte de prezentarea Înălțării lui Iisus la cer (*Faptele Sfinților Apostoli* 1, 9-12), dar în însăși ziua praznicului Înălțării Domnului, joi, săptămâna a șasea după Paști, e redat întreg fragmentul (*Faptele Sfinților Apostoli* 1, 1-12), inclusiv, cu a doua relatare lucanică a acestui episod (după cea din *Evanghelia, Luca* 24, 50-53). Prologul ioanic⁵ despre Întruparea Cuvântului și mărturia Sf. Ioan Botezătorul despre Iisus-Lumina este adecvat a fi citite în atmosfera plină de lumina sărbătorească și harică adusă de

⁵ Se lecturează toate cele patru secțiuni identificate de bibliști în prologul Evangheliei a patra: *Ioan* 1, 1-5/6-8/9-13/14-18 (Pr. Vasile МИНОС, *Sfânta Evanghelie de la Ioan. Introducere și comentariu*, Ed. Teofania, Sibiu, 2003, pp. 44-47), cu excepția unui singur verset, al 18-lea, cu care va debuta pericopa evanghelică din a doua zi de Paști.

Înviere⁶. Pentru Vecernia din ziua de Paști – atipică prin plasarea ei în „miezul” zilei, semn al transcenderii timpului prin Înviere – s-a ales textul care prezintă, în fidelitate istorică și temporală, întâlnirea lui Iisus cu apostolii în chiar seara din „ziua aceea, întâi a săptămânii” (*Ioan* 20, 19), în care El a înviat, cărora le-a împărțit harul iertării păcatelor (*Ioan* 20, 19-25).

La Liturgia din a doua zi de Paști se continuă lectura cărții *Faptele Sfinților Apostoli* (1, 12-17; 21-26) – cu omiterea, așa cum am spus, a versetelor 9-11 –, al cărei conținut principal îl reprezintă cuvântarea Apostolului Petru pentru alegerea unui nou apostol în locul lui Iuda trădătorul, ceea ce se va și întâmpla, sortii căzând pe Matia. Pentru a nu știrbi bucuria praznicului și din considerente de „pudoare”, Biserica a hotărât eludarea fragmentului *Faptele Sfinților Apostoli* 1, 18-21, care prezintă moartea groaznică și de ocară a lui Iuda. Pasajul din *Evangelia după Ioan* 1, 18-28 redă mărturia Botezătorului, care infirmă că ar fi el Mesia.

În ziua de marți, în Săptămâna Luminată, se reamintește credincioșilor prima cuvântare a Sf. Apostol Petru după Cincizecime, în care explică evenimentul Pogorârii Sfântului Duh (*Faptele Sfinților Apostoli* 2, 14-21). Pasajul cu care debutează capitolul al doilea va fi transferat pentru chiar ziua Cincizecimii, în a opta duminică a Pentecostarului (*Faptele Sfinților Apostoli* 2, 1-11, deci fără versetele 12-13)⁷.

Evangelia acestei zile relatează momentul însoțirii celor doi apostoli din Ierusalim la Emaus de către Iisus, Care li Se descoperă la

⁶ „Acum toate de lumină s-au umplut: și cerul, și pământul, și cele de dedesubt” (*Duminica Învierii, Utrenia canonului*, oda 3, troparul 1). Alte referiri la „lumină” în imnografia Utreniei pascale: *Duminica Învierii, Utrenia canonului*, oda 1, troparele 1, 3; oda 7, troparul 3 etc.

⁷ Până în secolul al IV-lea, Cincizecimea se sărbătorea în aceeași zi cu Înălțarea Domnului, la 50 de zile după Paști, ambele privite ca „finalizări” ale praznicului Învierii. A se vedea: Sévérien SALAVILLE, „Τεσσαρακοστή, Ascension et Pentecôte au IVe siècle”, în: *Échos d’Orient*, XXVIII (1929), 155, pp. 270-271.

„frângerea pâinii”, minune consemnată doar de către Sf. Evanghelist Luca (24, 12-35⁸). Petrecut tot în ziua de duminică („în aceeași zi”, Luca 24, 13), faptul nu putea fi rememorat liturgic în seara zilei de Paști, „ocupată” cu lectura arătării lui Iisus către apostoli la fel, tot duminică spre seară, în camera cu ușile încuiate din Ierusalim. Fragmentul din Luca din ziua de marți este una dintre cele trei excepții ale lecturării din alte Evanghelii decât cea de la Ioan în timpul Penticostarului⁹. A fost plasat în ziua de marți poate și ca o reminiscență, așa cum vom vedea, a lecturării acestui pasaj și în Ierusalim, tot la Liturghia din a treia zi de Paști, așa cum atestă *Lectionarul armean (La)*¹⁰. Importanța acestei citiri este confirmată și de *Lectionarul georgian (Lg)* care prevede o dublă lectură a evenimentului: în ziua de Paști – din fidelitate temporală –, pe Muntele Măslinilor, la ceasul al nouălea, precum și la Liturghia de miercuri din Săptămâna Luminată¹¹.

Cuvântarea lui Petru din ziua Cincizecimii se continuă și miercuri (*Faptele Sfinților Apostoli* 2, 22-38), demonstrându-se împlinirea

⁸ Sintetic, în numai două versete, reține evenimentul și *Evanghelia după Marcu* (Marcu 16, 12-13).

⁹ Celelalte două sunt: Marcu 15, 43-16, 8 (în Duminica a treia după Paști) și Luca 24, 36-53 (în Joia Înălțării). Acest aspect este semnalat și de: Archid. Job GETCHA, „Le système des lectures bibliques du rite byzantin”, în vol. *La liturgie, interprète de l'Écriture*, Achile M. TRIACCA, Alessandro PISTOIA (eds), vol I: *Les lectures bibliques pour les dimanches et fêtes. Conférences Saint-Serge XLVIIIe semaine d'études liturgiques, Paris, 25-28 Juin 2001*, Centro Liturgico Vincenziano – Edizioni Liturgiche, Roma, 2002 [*Bibliotheca „Ephemerides liturgicae”, Collectio „Subsidia”* 119], p. 41.

¹⁰ *Lectionarul armean* 47, p. 204. Pentru referințele pe zile, vom folosi ediția critică a lui Charles RENOUX, *Le lictionnaire de Jérusalem en Arménie. Le Čašoc*, vol. II: *Edition synoptique des plus anciens témoins*, Turnhout, 1999 [*Patrologia Orientalis* 48/2].

¹¹ *Lectionarul georgian* 753, p. 116; *Lectionarul georgian* 759, e), p. 118. Folosim ediția critică *Le Grand Lectionnaire de l'Église de Jérusalem (Ve-VIIIe siècle)*, t. I, trad. M. Tarchnischvili, Louvain, 1959 [*Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium* 188].

prorociilor prin Iisus Hristos. *Evanghelia de la Ioan* trece de la versetul 28 (de la liturgia de luni), la versetul 35, lecturându-se, până la sfârșitul capitolului, pasajul din care aflăm despre o primă chemare a celor dintâi apostoli – Andrei și Chefa-Petru, Ioan, Filip și Natanael –, precum și convorbirea lui Iisus cu cel din urmă (*Ioan* 1, 35-51). Pasajul din *Evanghelia după Ioan* 1, 43-51 (dialogul Iisus-Natanael) a mai fost citit în Duminica I din Postul Mare (a Ortodoxiei), iar fragmentul omis – *Ioan* 1, 29-34 (mărturia lui Ioan despre Iisus ca Mielul lui Dumnezeu Ce ridică păcatele lumii) – se va citi în ciclul fix, mineal, la pomenirea Soborului Sf. Ioan Botezătorul (7 ianuarie).

Lectura apostolică din ziua de joi finalizează redarea Marii cuvântări a Sf. Apostol Petru de după și sub influența minunii Pogorârii Sfântului Duh (*Faptele Sfinților Apostoli* 2, 38-43): constituirea, prin botez și viață de obște, a primei comunități creștine ierusalimitene. Versetul cu care debutează evanghelia acestei zile, al 38-lea, îl reia pe cel cu care s-a încheiat pericopa apostolică din ziua precedentă, subliniind importanța pocăinței ce însoțește botezul în trecerea („Paștile”) de la o viață neconformă cu Dumnezeu la cea după Dumnezeu. Ultimele patru versete ale capitolului al doilea, *Faptele Sfinților Apostoli* 2, 44-47 (viața de obște; vinderea averilor, activitatea filantropică, program zilnic de rugăciune; noi convertiți), sunt eludate. În ceea ce privește fragmentul evanghelic, se trece direct la capitolul al treilea din *Evanghelia după Ioan* (se va reveni în ziua următoare, pentru un pasaj din capitolul al doilea), relatându-se convorbirea lui Iisus cu Nicodim despre nașterea din nou (*Ioan* 3, 1-15). Tema botezului ca naștere din nou/de sus este comună celor două texte scripturistice ale zilei de joi, ceea ce poate explica opțiunea pentru capitolul al treilea din *Evanghelia după Ioan* în „defavoarea” – de moment – a lecturii continue din capitolul al doilea din *Evanghelia după Ioan*.

Capitolul al treilea al cărții *Faptele Sfinților Apostoli* începe a se citi în ziua de vineri, cu prezentarea vindecării ologului de către Apostolii

Petru și Ioan, veniți la templu pentru rugăciunea din ceasul al nouă-lea (*Faptele Sfinților Apostoli* 3, 1-8). Fragmentul imediat următor, *Faptele Sfinților Apostoli* 3, 9-10 (actul vindecării a fost unul public, ologul fiind de notorietate; sentimentele de spaimă și de mirare subsecvente), este eludat. *Evanghelia după Ioan* se reîntoarce la pasajul 2, 12-22, ce relatează alungarea vânzătorilor de către Iisus, la sărbătoarea Paștilor iudaice¹², din templul din Ierusalim, adevăratul templu fiind Însuși Trupul Său îndumnezeit¹³. Dacă ultimele versete din *Evanghelia după Ioan* 2, 23-25 (credința – vădită ca șubredă de Iisus – a celor entuziasmați de vindecările Lui) sunt omise, versetele cu care debutează capitolul al doilea, 2, 1-11 (minunea prefacerii apei în vin la nunta din Cana Galileii) se vor citi luni, în săptămâna a doua după Paști¹⁴.

Vineri, în Săptămâna Luminată, fiind plasat și praznicul marianic al Izvorului Tămăduirii, apostolul reține unul dintre fragmentele „clasice” de la sărbători ale Maicii Domnului (*Filipeni* 2, 5-11)¹⁵. *Evanghelia* însă nu face trimitere specială la praznicul Izvorului

¹² Dacă la sinoptici curățarea templului este plasată la sfârșitul activității lui Mesia, la Ioan apare cu prilejul primului Paște dintre cele trei pe care le consemnează. Despre rațiunile teologice mai mult decât cele cronologice ale succesiunii evenimentelor în *Evanghelia* a patra, a se vedea: Pr. V. МИНОС, *Sfânta Evanghelic de la Ioan. Introducere și comentariu*, p. 71.

¹³ După unii liturgiști, inversiunea s-ar explica prin aceea că facilitează legătura dintre curățarea templului (*Ioan* 2, 12-22) și vindecarea, tot la templu, a infirmului (*Faptele Sfinților Apostoli* 3, 1-8). A se vedea: Archid. J. GETCHA, „Le système des lectures bibliques du rite byzantin”, p. 41.

¹⁴ Deplasarea s-ar explica printr-o sărbătoare particulară a Maicii Domnului în această zi la Calcoprateia, unde se păstra brăul Fecioarei. A se vedea: Archid. Job GETCHA, „Le système des lectures bibliques du rite byzantin”, p. 42.

¹⁵ Este comun și sărbătorilor Nașterii Maicii Domnului (8 septembrie) și Adormirii Maicii Domnului (15 august). La Intrarea Maicii Domnului în Biserică (21 noiembrie) se citește, mai adecvat, textul ce prezintă compartimentarea și funcționalitatea templului din Ierusalim (*Evrei* 9, 1-7). Iar la Soborul Maicii Domnului (26 decembrie) și la Buna Vestire (25 martie), fragmentul apostolic ales este din *Evrei* 2, 11-18, care atestă realitatea Întrupării

Tămăduirii, de altfel inclus ceva mai târziu în ciclul mobil¹⁶. Citite mai mult decât o selecție neutră de texte care să asigure o continuitate de citire a unei cărți nou testamentare, inclusiv cel „întâmpat” a fi la rând astăzi poate fi pus în legătură cu sărbătoarea Maicii Domnului: templul din Ierusalim – trupul lui Hristos (luat din Fecioara) este adevăratul templu –, Maica Domnului însăși este templu al lui Dumnezeu etc.

Sâmbătă, în penultima zi a octavei pascale, prima lectură biblică de la Liturghie prezintă cuvântarea Sf. Apostol Petru după vindecarea orbului la templu, cuvântare despre dumnezeirea lui Iisus, Cel răstignit de evrei, adevăratul vindecător, prin apostoli, al celui bolnav (*Faptele Sfinților Apostoli* 3, 11-16). *Evangelia după Ioan* revine la capitolul al treilea (început joi), relatând mărturisirea lui Ioan Botezătorul despre Iisus ca „mai mare” decât el (*Ioan* 3, 22-33). Fragmentul „lipsă” din continuitatea celor două zile (joi/sâmbătă), respectiv *Ioan* 3, 16-21 (Fiul lui Dumnezeu – Lumină – trimis pentru a mântui lumea nu este primit de cei ce trăiesc în întuneric)

Fiului lui Dumnezeu, „Frate”/Părtaș după fire cu umanitatea, dar Arhiepiscop chemat pentru curățarea păcatelor poporului.

¹⁶ Se pare că generalizarea sărbătorii s-a făcut abia în secolul al XI-lea [† CALINIC, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, „Predică la Izvorul Tămăduirii”, disponibil la: <https://www.arhiepiscopiasucevei.ro/izvorul-tamaduirii-predica-inaltpreasfintitului-parinte-calinic/> (30 noiembrie 2022)]. Fără informații istorice, dar plasând-o în categoria praznicelor mai puțin importante, la Pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, p. 193. După o altă cercetare, „fixarea sărbătorii în Vinerea de după Paști nu s-a făcut deodată, ci a urmat un drum lung, fixarea ei fiind posibilă prin faptul că, înainte de apariția sărbătorii, vorbim de secolul al XIV-lea, au existat anumite popasuri mariologice în Săptămâna Luminată”. A se vedea: Pr. Daniel DUCA, *Praznicul Izvorul Tămăduirii în spiritualitatea liturgică răsăriteană – prezentare istorică și analiză liturgică și teologică*, Iași, 2022 (lucrare nepublicată), citat din rezumatul tezei de doctorat, p. 28, disponibil la: <https://www.teologie.uaic.ro/wp-content/uploads/2022/09/11-Rezumat-Teza-de-doctorat-pr-drd-Duca-Daniel.pdf> (1 decembrie 2022).

este lecturat marți, în săptămâna a doua după Paști. Ultimele versete ale capitolului (v. 34-36) sunt omise.

Vechi sisteme de lecturi biblice. Scurtă analiză comparativă

Rod al unei îndelungi evoluții, decantări și sistematizări, ritul actual bizantin din Biserica Ortodoxă nu poate ignora rădăcinile sale primare, reperate inclusiv în tradiția hagiopolită din veacurile al IV-lea – al VIII-lea. Pentru a avea acces la modul săvârșirii cultului Bisericii primare din Ierusalim, în speță pentru a cunoaște lecturile biblice din prima săptămână de după marea sărbătoare a Învierii lui Hristos, este necesar a apela la câteva mărturii documentare indispensabile pentru o privire cu acuratețe a elementelor care ne interesează.

Din păcate, deși descriptivă pentru desfășurarea ceremonialului cultic în Ierusalim, însemnările pelerinei Egeria (date 381-384) – importante, dar selective, în funcție de interesul legitim al autoarei și de gradul de noutate, care nu transformă așadar jurnalul ei în document strict liturgic¹⁷ – nu oferă multe amănunte privind lecturile biblice. Singura trimitere la o referință scripturistică în relatarea pe care pelerina Egeria o face Săptămânii Luminate este textul lecturat la Vecernia din chiar Duminica Paștilor, cu referire la întâlnirea Domnului Iisus cel înviat cu apostolii, în seara zilei de înviere (*Ioan* 20, 19-25). Însă Egeria nu indică referința exactă (folosește, la fel ca în alte părți, expresia „acel loc din Evanghelie, unde”), ci prezintă, pe scurt, conținutul acesteia¹⁸.

¹⁷ Paul F. BRADSHAW, *La liturgie chrétienne en ses origines. Sources et méthodes*, Éd. du Cerf, Paris, 1995, p. 149, cu îndemn la receptare prudentă, coroborând informațiile cu alte surse din epocă sau imediat următoare.

¹⁸ Folosim textul tradus în lucrarea de doctorat a Pr. Marin BRANIȘTE, „Însemnările de călătorie ale pelegrinei Egeria (*Itinerarium Egeriae*) sec. IV”,

Completează această lipsă de informație scripturistică două documente esențiale pentru recuperarea vechiului sistem de lecturi biblice din Ierusalimul acelei perioade: *Leționarul armean* și *Leționarul georgian*.

Leționarul armean este unul dintre cele mai vechi documente liturgice care oferă un sistem al lecturilor ierusalimitene din prima jumătate a secolului al V-lea (mai precis 417-439). El reprezintă o traducere în armeană a unui vechi *typikon* grecesc (care conținea inclusiv un sistem de lecturi biblice), realizat în contextul organizării anului liturgic de către Biserica armeană, sub o fidelă inspirație ierusalimiteană, după înființarea alfabetului armean de către Mesron, la începutul secolului al V-lea, în timpul catolicosului Sahak cel Mare (387-438). Numit în armeană *Čašoc*, un prim manuscris, *Paris 44* (abreviat, de obicei, *LA-P*), datat din secolele IX-X, a fost tradus în anul 1905 de către F.C. Conybeare (*Rituale Armenorum being the Administration of the Sacraments and the Breviary Rites of the Armenian Church*, Oxford, 1905), dar ediția definitivă a fost publicată în anii 1968 și 1971, de către neobositul Charles Renoux, pe baza acestui manuscris și a încă două: *Ierusalim 121*, copiat în anul 1192 (în abreviere, *LA-I*) și *Érévan 985* (*LA-E*), din secolul al X-lea. Leționarul conține lecturile biblice, psalmii care le însoțesc, precum și indicații topografice asupra locurilor unde se săvârșesc slujbele¹⁹.

Leționarul georgian conține mărturii liturgice despre o perioadă ulterioară celei atestate de *Leționarul armean*: mijlocul secolului

în: *Mitropolia Olteniei*, XXXIV (1982), 4-6; aici, *Itinerarium Egeriae*, 39, 5, p. 371.

¹⁹ Informații sintetizate din contribuțiile lui Charles RENOUX, „Le *Čašoc*, typicon-lectionnaire. Origines et évolutions”, în: *Revue des Études Arméniennes*, XX (1986-1987), pp. 123-151 și Sebastia JANERAS, „Les lectionnaires de l’ancienne liturgie de Jérusalem”, în: *Collectanea Christiana Orientalia*, II (2005), pp. 73-74, preluate din † DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfintelor Pătimiri. Elemente de antropologie dubovnicească*, p. 101, n. 230.

al V-lea și sfârșitul secolului al VIII-lea. În anul 1912 apare o primă ediție, dar defectuoasă, după două manuscrise din secolul al X-lea (*Latal* și *Kala*). Michel Tarchnischvili este cel care a oferit cea mai bună ediție critică de până acum, pe baza a patru manuscrise principale (și a două fragmente), fiecare fiind mărturia unei perioade liturgice diferite. Cele patru manuscrise sunt: a. *Paris, BN georgian 3*, datat în secolele al XI-lea-al XII-lea, cel mai complet și luat ca element de bază (abreviat *LG-P*); b. *Sinai, georgian 37*, din anul 982 (abreviat *LG-S*); c. *Latal*, din secolul al X-lea (abreviat *LG-L*) și d. *Kala*, tot din secolul al X-lea (abreviat *LG-K*), ultimele două descoperite chiar în Georgia. Lecționarul conține, pe lângă lecturi, psalmii intercalați între lecturi și diferite cântări (nu sunt redată în întregime, ci doar începutul), mai ales pentru Săptămâna Mare. Lucrarea a fost realizată, cel mai probabil, într-una dintre mănăstirile georgiene din Țara Sfântă (Betleem, Ierusalim sau în alte locuri) și fixează deja lecturi pentru fiecare duminică a Postului Mare (care lipsesc în *Lecționarul armean*, unde avem doar lecturi din Vechiul Testament pentru zilele de miercuri și vineri ale fiecărei săptămâni). Spre deosebire de armeni, Biserica Georgiei va adopta în timp ritul bizantin, lecționare din secolele al XIII-lea-al XIV-lea dovedind cu prisosință însușirea tradiției bizantine studito-athonite²⁰.

În tabelul de mai jos avem o prezentare sinoptică a citirilor biblice așa cum sunt ele consemnate de către cele două vechi lecționare, precum și o comparație cu sistemul lecționar actual:

²⁰ Descriere în: M. TARCHNISCHVILI, *Le Grand Lectionnaire de l'Église de Jérusalem (Ve-VIIIe siècle)*, pp. vi-xii; S. JANERAS, „Les lectionnaires de l'ancienne liturgie de Jérusalem”, pp. 76-79, elemente sinteză preluate din † DAMASCHIN DORNEANUL, *Dimensiunea mistagogică a Săptămânii Sfințelor Pătimiri. Elemente de antropologie dubovnicească*, pp. 101-102, n. 232.

Ziua liturgică	Oficiul liturgic	Sistemul actual	LA	LG
Dm Înv	Lit C 9 Vc	FA 1, 1-8 In. 1, 1-17 In. 20, 19-25	In. 19, 38-20, 18 FA 1, 1-14 Mc. 15, 42-16, 8 In. 20, 19-25	In. 20, 1-18 Os. 5, 13-6, 3 Sof. 3, 6-13 FA 1, 1-8 Mc. 16, 1-8 Lc. 24, 13-35 In. 20, 19-25
Lu I P	Lit	FA 1, 12-17.21-26 In. 1, 18-28	FA 2, 22-41 Lc. 23, 50-24, 12	FA 2, 22-28 Lc. 23, 54-24, 12
Ma I P	Lit	FA 2, 14-21 Lc. 24, 12-35	FA 2, 42-3, 21 Lc. 24, 13-35	FA 2, 29-30.41-47 Iac. 1, 1-12 Lc. 24, 36-40
Mi I P	Lit	FA 2, 22-38 In. 1, 35-51	FA 3, 22-4, 12 Iac. 1, 1-12 Lc. 24, 36-40	FA 3, 1-20 Iac. 1, 13-19 Lc. 24, 13-35
Jo I P	Lit	FA 2, 38-43 In. 3, 1-15	FA 4, 13-31 Iac. 1, 13-27 Mt. 5, 1-12	FA 1, 1-12 Iac. 2, 1-13 Mt. 5, 1-12
Vi I P	Lit	FA 3, 1-8 [Flp. 2, 5-11] In. 2, 12-22	FA 4, 32-5, 11 Iac. 2, 1-13 In. 21, 1-14	FA 8, 29-40 Iac. 2, 14-23 In. 21, 1-14
Sb I P	Lit	FA 3, 11-16 In. 3, 22-33	FA 5, 12-33 Iac. 2, 14-26 In. 21, 15-25	FA 4, 23-31 Iac. 1, 17-27 In. 21, 15-25

La Ierusalim nu exista doar o singură celebrare liturgică legată de ziua de Paști: o primă Liturghie era în cadrul privegherii pascale, marcată de botezul noilor catehumeni, cu caracter pascal-baptismal așadar, subliniat inclusiv de lectura biblică din Evanghelia (*Matei* 28, 1-20; apostolul însă – *1 Corinteni* 15, 1-11 – nu conținea o referire baptismală, precum cel de astăzi, *Romani* 6, 3-11, ci relatarea paulină

a Învierii și a arătarilor de după aceasta)²¹. Tot la miezul nopții se citea, după *Lectionarul armean*, pasajul din *Evangelia după Ioan* 19, 38-20, 18²², a cărui primă parte, 19, 38-42 (Iosif coboară trupul de pe Cruce, îl pregătește și-l depune în mormânt), reprezintă reluarea textului citit la Ierusalim în Vinerea Mare, așa cum îl atestă varianta *Kala* a *Lectionarului georgian*²³. În ritul actual bizantin el este regăsit în cea de a 11-a evanghelie (din cele 12) de la Utrenia Vinerii din Săptămâna Sfințelor Pătimiri. Fragmentul următor, cu conținut strict anastatic, 20, 1-8 (mironosițele la mormântul gol, Iisus Se arată Mariei Magdalena), este comun celor două lectionare²⁴.

Pentru Liturgia festivă matinală a sărbătorii pascale, *Lectionarul georgian* prezintă și două lecturi vechitamentare²⁵, profeții despre actul Învierii văzut ca având o finalitate taumaturgică și despre resurrecția universală. Profetul Osea (5, 13-6, 2²⁶) vorbește despre faptul că Efraim nu poate fi tămăduit de nimeni, ci singur Dumnezeu îl tămăduiește, îi leagă rănilile și El, „în ziua a treia, ne va ridica iarăși și vom trăi în fața Lui” (*Osea* 6, 2). *Acesta* este adevăratul Dumnezeu, de aceea suntem chemați „să ne sânguim să cunoaștem Cine este Domnul” (*Osea* 6, 3). O profeție despre Învierea lui Hristos o regăsim și în cea de-a doua pericopă, din cartea prorocului Sofronie (3,

²¹ *Lectionarul armean 44ter*, p. 202. Descrierea succintă și la *Itinerarium Egeriae*, 38, 1-2, pp. 369-370.

²² *Lectionarul armean 44ter*, p. 202.

²³ *Lectionarul georgian* 702, p. 105, în notă. Corespondență semnalată și de Sebastia JANERAS, *Le Vendredi-Saint dans la tradition liturgique byzantine. Structure et histoire de ses offices*, Pontificio Ateneo S. Anselmo, Roma, 1988 [*Studia Anselmiana* 99 = *Analecta liturgica* 12], pp. 120-121.

²⁴ *Lectionarul armean 44ter*, p. 202; *Lectionarul georgian* 742, p. 114.

²⁵ Lecturile din Vechiul Legământ s-au păstrat în debutul Liturghiei până în secolele al VII-lea-al VIII-lea. A se vedea: Pr. Petre VINTILESCU, *Liturghierul explicat*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998, p. 187; Ierom. MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, p. 146.

²⁶ *Lectionarul georgian* 746, p. 115.

6-13²⁷): „Așteptați-Mă, zice Domnul, până în ziua când Mă voi scula ca mărturie” (*Sofronie* 3, 8).

Ca lectură pentru celebrarea euharistică din ziua de Paști este stabilit tot începutul cărții *Faptele Sfinților Apostoli*, respectiv 1, 1-8²⁸, după *Leționarul georgian* – la fel cum avem și în sistemul actual –, fie *Faptele Sfinților Apostoli* 1, 1-14²⁹, conform *Leționarului armean*, versetele 9-14 (care fac diferența dintre cele două surse liturgice) relatând Înălțarea Domnului și întoarcerea apostolilor (cei 11, nominalizați, dimpreună cu Fecioara Maria, mironosițele și „frații” Domnului) în „încăperea de sus” din Ierusalim. De altfel, așa cum se va vedea și în celelalte zile, lectura de tip continuu din *Faptele Sfinților Apostoli* este respectată cu mai multă fidelitate în varianta veche hagiopolită din *Leționarul armean*, fără sincop, omisiuni, deplasări sau inversări, de care face uz cu ceva mai multă libertate atât *Leționarul georgian*, cât și sistemul actual. Cartea *Faptele Sfinților Apostoli* se citea în perioada pascală nu numai la Ierusalim, ci și în alte locuri, practică atestată încă din secolul al IV-lea prin *Omiliile la Faptele Sfinților Apostoli* ale Sf. Ioan Gură de Aur³⁰. Acesta din urmă explică selectarea acestei cărți nou testamentare ca potrivită pentru perioada pascală pentru că ea redă minunile săvârșite de Dumnezeu prin apostoli, care dau mărturie despre adevărul Învierii lui Hristos³¹.

²⁷ *Leționarul georgian* 747, p. 115.

²⁸ *Leționarul georgian* 748, p. 115.

²⁹ *Leționarul armean* 45, p. 202.

³⁰ Pr. E. BRANIȘTE, *Liturgica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, p. 735. Cele 55 de *Omilii la Faptele Sfinților Apostoli* au fost rostite mai întâi în Antiohia (primele patru), apoi în Constantinopol, ca episcop, începând cu al treilea an de la înscăunarea sa (din 401 sau chiar 400, după unii). A se vedea: SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariu la Faptele Apostolilor*, vol. I, trad. Ierom. L. Carp, Ed. Doxologia, Iași, 2016 [*Patristica-traduceri* 10], pp. 9-10.

³¹ Robert CABIÉ, *La Pentecôte. L'évolution de la cinquantaine pascal au cours des cinq premiers siècles*, Desclée, Tournai/Paris, 1965, pp. 98-99, *apud* André LOSSKY, „Péricopes johanniques lues en temps pascal: récits de guérison et

Pasajul evanghelic prescris de cele două lecționare este din *Evanghelia după Marcu*: după *Lectionarul armean*, *Marcu* 15, 42-16, 8³², iar conform celui *georgian*, doar *Marcu* 16, 1-8³³. La fel ca la prima evanghelie din noaptea de Paști (fragmentul *Ioan* 19, 38-42), varianta armeană preferă și acum o comemorare inclusiv a evenimentului ante-Învierie (*depositio Christi* și custodia mormântului), în varianta de la *Marcu*. Textul din redacția georgiană se limitează atât la celebrarea nocturnă (*Ioan* 20, 1-18), cât și la cea festivă, matinală (*Marcu* 16, 1-8), la relatarea celor petrecute după Învierie (aici, venirea mironosițelor la mormânt și arătarea îngerilor la mormântul gol).

La ceasul al nouălea, tradiția ierusalimiteană prevedea o procesiune pe Muntele Măslinilor, cu oprire atât la *Eleona*, cât și *Imbomon*³⁴, lectura prevăzută pentru acest moment fiind *Luca* 24, 13-35³⁵ (drumul spre și cina de la Emaus), reluată în ziua de miercuri; *Lectionarul armean* nu amintește de această citire, pasajul menționat fiind prevăzut pentru Liturgia de a treia zi (la fel ca în sistemul de lecturi actual).

Pentru lectura de la Vecernie (în biserica de pe Sion³⁶), ambele lecționare atestă aceeași lectură din *Ioan* 20, 19-25³⁷, păstrată până astăzi.

résurrection”, în vol. *La liturgie, interprète de l'Écriture. I. Les lectures bibliques pour les dimanches et fêtes*, A.M. TRIACCA, Al. PISTOIA (eds), pp. 148-149, n. 8.

³² *Lectionarul armean* 45, p. 203.

³³ *Lectionarul georgian* 749, p. 115.

³⁴ După mărturia Egeriei, această procesiune avea loc în fiecare zi din octava pascală (*Itinerarium Egeriae*, 39, 3, p. 370). Descrierea locașurilor de cult din Ierusalim și împrejurimi care apar menționate în legătură cu celebrările din Săptămâna Luminată (printre care *Anastasis*, *Martyrion*, biserica de pe Sion, bisericile de pe Muntele Eleonului: *Ghetsimani*, *Eleona*, *Imbomon*), așa cum apar ele în pelerinajul Egeriei, la Pr. M. BRANIȘTE, „Însemnările de călătorie ale pelegrinei Egeria...”, pp. 271-288.

³⁵ *Lectionarul georgian* 752-753, pp. 115-116.

³⁶ *Itinerarium Egeriae*, 39, 4, p. 371; *Lectionarul armean* 45bis, p. 203.

³⁷ *Lectionarul armean* 45bis, p. 203; *Lectionarul georgian* 756, p. 116.

Luni, a doua zi de Paști, lectura prevăzută este, după *Lectionarul georgian*, pasajul din *Faptele Sfinților Apostoli 2, 22-28*³⁸ (a doua parte a cuvântării lui Petru din ziua Cincizecimii, a cărei idee principală este aceea că Iisus, Cel răstignit de iudei, a fost înviat de Dumnezeu, așa cum prorocise David), respectiv, după *Lectionarul armean*, pasajul din *Faptele Sfinților Apostoli 2, 22-41*³⁹ (cu completări din alte prorocii cuprinse în cartea *Psalmlor* și cu îndemnul la pocăință și botez). Față de lectura din ziua de duminică, lipsește un fragment consistent din cea de-a doua carte a Sf. Apostol Luca (*Faptele Sfinților Apostoli 1, 15-2, 21*/*Faptele Sfinților Apostoli 1, 9-2, 21*)⁴⁰. De precizat că vechea lectură din Ierusalim din ziua de luni se regăsește astăzi, cu diferență de câteva versete, în zilele de miercuri și joi din Săptămâna Luminată.

În ceea ce privește lectura din Evanghelii, în primele zile ale Săptămânii Luminată lecturile sunt de la diferiți evangheliști: de la Marcu, duminică, de la Luca, în zilele de luni, marți și miercuri, de la Matei, în ziua de joi, și de la Ioan, în zilele de vineri și sâmbătă. Pentru ziua de luni, lectura prevăzută la Ierusalim era, după varianta armeană a lectionarului, din *Evanghelia după Luca 23, 50-24, 12*⁴¹ (foarte puțin diferită, în *Lectionarul georgian*, *Luca 23, 54-24, 12*⁴²), relatând coborârea lui Iisus de pe Cruce și custodia mormântului (numai în *Lectionarul armean*), pregătirea femeilor cu miruri (vineri), odihna de sabbat, venirea la mormânt și întâlnirea cu îngerii, urmate de venirea lui Petru la locul îngropării. *Lectionarul armean* revine, acum pentru a treia oară, la amintirea celor petrecute în seara de vineri (în acest caz, în varianta lucanică, după cele de duminică,

³⁸ *Lectionarul georgian* 757, b), p. 117.

³⁹ *Lectionarul armean* 46, p. 203. Celebrarea avea loc la *Martyrion*.

⁴⁰ Zece versete (*Faptele Sfinților Apostoli 2, 31-40*) vor fi omise doar de *Lectionarul georgian*, în ziua de marți. Sunt singurele omisiuni din *Faptele Sfinților Apostoli* din această săptămână.

⁴¹ *Lectionarul armean* 46, p. 204.

⁴² *Lectionarul georgian* 757, d), p. 117.

de la *Ioan și Marcu*), în timp ce, consecvent, *Leționarul georgian* amintește doar de cele desfășurate în ziua de Înviere.

În legătură cu *Evanghelia* după Ioan, se pare că, în vechiul Ierusalim, dar și în unele biserici vechi din Orient, lectura din această evanghelie se făcea în timpul Postului Mare (o reminiscență fiind pasajul *Ioan* 1, 43-51, citit în prima duminică din post, cea a Ortodoxiei, păstrat ca atare până astăzi)⁴³. Mărturii despre lectura în timpul perioadei Penticostarului din *Evanghelia după Ioan* (mai „înaltă”⁴⁴ și mai „duhovnicească”⁴⁵) în tradiția bizantină sunt foarte puține înainte de secolul al IX-lea⁴⁶, dar ar putea fi reperate în Antiohia, în timpul Sf. Ioan Gură de Aur⁴⁷ sau în unele *Omilii* ale

⁴³ Ierom. MAKARIOS SIMONOPETRITUL, *Triodul explicat. Mistagogia timpului liturgic*, p. 158; A. KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament dans le rite byzantine”, pp. 231-233. În ritul armean, lectura continuă din *Ioan* începe de după Epifanie, iar lecționarele riturilor mozarabe și galicane prevăd citiri din Ioan în duminicile a treia și a patra din Postul Mare. A se vedea: Ivan KARABINOV, *Postnaia Triod, Istorichesii obzor ee plana, sostava, redaktsii i slavianskikh perevodov*, Sankt-Petersburg, 1910, pp. 30-31, apud A. KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament...”, p. 233. Într-un *Evangheliar din Sinai* (nr. 210, secolele al IX-lea-al X-lea), în duminica a cincea din Post se citeau, pe lângă texte din *Matei* 23, 1-39 și *Luca* 16, 19-31, și două pasaje ioaenice: *Ioan* 9, 1-39 și *Ioan* 11, 55-57. În acest sens, a se vedea: I. KARABINOV, *Postnaia Triod*, pp. 25-26, apud A. KNIAZEFF, „La lecture de l’Ancien et du Nouveau Testament...”, p. 232.

⁴⁴ Ioan „nu-și începe *Evanghelia* precum ceilalți trei evangheliști, de jos, de pe pământ, ci de sus, din ceruri, spre care se și grăbea”. A se vedea: SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, 1, 3, în *Scrieri. Partea a III-a*, trad. Pr. D. Fecioru, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994, p. 19.

⁴⁵ Numită așa de către Clement Alexandrinul (Pr. V. МИНОС, *Sfânta Evanghelic de la Ioan. Introducere și comentariu*, p. 6), deci încă din secolul al II-lea.

⁴⁶ A. LOSSKY, „Péricopes johanniques lues en temps pascal: récits de guérison et résurrection”, p. 148.

⁴⁷ O atestare istorico-liturgică despre lectura din *Evanghelia după Ioan* în Săptămâna Luminată și în restul perioadei Penticostarului, în secolul al IV-lea, în Antiohia, o reprezintă *Omiliile* Sf. Ioan Gură de Aur la *Evanghelia după Ioan*, a căror plasare în această săptămână a fost demonstrată de Gary Philippe

Fericitului Augustin⁴⁸.

Lectura din *Faptele Sfinților Apostoli* continuă și în ziua de marți, cu pasajul 2, 42-3, 21⁴⁹, după *Lectionarul armean*, și doar până la finalul capitolului al doilea, 2, 29-30, 41-47⁵⁰, conform celui *georgian*, conținând, așa cum s-a expus mai sus – în descrierea conținutului lecturilor în sistemul actual –, relatarea cuvântării lui Petru, botezul primilor 3000 de creștini și viața intensă liturgică și comunitară a Bisericii primare. Varianta armeană conține un fragment în plus (3, 1-21), ce prezintă vindecarea la templu a ologului din naștere și prima parte a cuvântării de răspuns a lui Petru față de uimirea celor ce au fost martori la minune. Sistemul actual al lecturii din *Faptele Sfinților Apostoli* va desfășura prezentarea acestor momente pe parcursul a trei zile (miercuri-joi, cu diferențe de câteva versete). *Lectionarul armean* continuă și lectura evanghelică din *Luca* 24, 13-35⁵¹ (drumul spre Emaus), în timp ce cel *georgian* va „trece” peste acest eveniment (amintit deja în chiar ziua de Paști, la ceasul al nouălea), pentru a descrie arătarea lui Iisus către apostoli exact după ce Luca (și Cleopa), întorși de la Emaus, le povesteau

RACZKA, *The Lectionary at the Time of Saint John Chrysostom*, University of Notre Dame, 2015 (teză de doctorat, nepublicată), p. 203 (tabelul sintetic 5:1). *Omiliile* au fost rostite dimineața, după Sfânta Liturghie, la diferite biserici din Antiohia, în perioada 387-394. A se vedea: Ierom. Policarp PÎRVULOIU, „Introducere”, în SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Comentariu la Evanghelia după Ioan*, trad. M.I. Rizeanu, Ed. Basilica, București, 2016, p. 17.

⁴⁸ Pr. E. BRANIȘTE, *Liturghica generală cu noțiuni de artă bisericească, arhitectură și pictură creștină*, p. 735.

⁴⁹ *Lectionarul armean* 47, p. 204. Marți ceremonia avea loc la *Martyrionul* Sf. Arhidiacon Ștefan.

⁵⁰ *Lectionarul georgian* 758, b), pp. 117-118. Ediția critică a *Lectionarului georgian* a reputatului Michel Tarchnischvili identifică greșit ultimul verset al lecturii ca fiind al 48-lea (în realitate, capitolul al doilea are doar 47 de versete, ultimul corespunzând *desipitului* indicat de lectionar).

⁵¹ *Lectionarul armean* 47, p. 204.

cele întâmplăte, cu dovedirea de către Iisus a realității trupului său material-înduhovnicit (*Luca 24, 36-40*⁵²).

Exact în oglindă, evanghelia prevăzută pentru ziua de miercuri în *Leționarul armean* (*Luca 24, 36-40*⁵³) este tocmai cea de marți din cel georgian, în timp ce acesta va reveni la pasajul din *Evanghelia după Luca 24, 13-35*⁵⁴, pasajul lecturat marți în varianta armeană de leționar. În ceea ce privește lectura apostolică, ambele leționare sunt fidele principiului continuității față de lectura din ziua anterioară: *Faptele Sfinților Apostoli 3, 22-4, 12*⁵⁵ (finalul celei de-a doua cuvântări petrine reținute de *Faptele Sfinților Apostoli*: Iisus este vestit ca adevăratul „proroc” de însuși Moise, prorocul prin excelență în tradiția iudaică; Petru și Ioan sunt închiși, apărarea lor în fața Sinedriului, cu același mesaj ca la prima cuvântare: Iisus, adevăratul vindecător al celui infirm, a fost răstignit de către ei, dar înviat de Dumnezeu, după cum se prorocise, de pildă, în *Psalmul 117, 22*), respectiv *Faptele Sfinților Apostoli 3, 1-20*⁵⁶ (parte a lecturii prevăzută de *Leționarul armean* pentru ziua anterioară).

Pentru ziua de joi doar *Leționarul armean* urmează, cum s-a spus, cu mai multă fidelitate citirea continuă, ajungând la *Faptele Sfinților Apostoli 4, 13-31*⁵⁷ (deliberarea sinedriului și eliberarea „condiționată” a Apostolilor Petru și Ioan, primiți cu bucurie și cu rugăciune de către comunitate). *Leționarul georgian* reia fragmentul citit la Liturghia din ziua de Înviere (*Faptele Sfinților Apostoli 1, 1-12*⁵⁸; în plus cu patru versete față de lectura de Paști, *Faptele Sfinților*

⁵² *Leționarul georgian* 758, e), p. 118.

⁵³ *Leționarul armean* 48, p. 205.

⁵⁴ *Leționarul georgian* 759, e), p. 118.

⁵⁵ *Leționarul armean* 48, p. 204. Miercuri slujba se desfășura la biserică de pe Sion.

⁵⁶ *Leționarul georgian* 759, b), p. 118.

⁵⁷ *Leționarul armean* 49, p. 205. Joi celebrarea avea loc pe Muntele Măslinilor.

⁵⁸ *Leționarul georgian* 760, b), p. 118 (cu trimitere expresă la pasajul de la Înălțarea Domnului).

Apostoli 1, 1-8), relatând momentul Înălțării la cer. Să fie în această opțiune, nu ușor de explicat, o anticipare a sărbătorii din ziua de joi de peste exact șase săptămâni (care prevede exact aceeași pericopă)? Ambele lecționare prevăd apoi, pentru această zi, singura lectură a Săptămânii Luminate din prima evanghelie (*Matei* 5, 1-12⁵⁹), conținând cunoscutele *Fericiri*, ca început al Predicii de pe Munte.

Ziua de vineri atestă, în conformitate cu *Lectionarul armean*, lectura continuă din *Faptele Sfinților Apostoli* 4, 32-5, 11⁶⁰ (spiritul comunitar al primei comunități creștine și pedepsirea vicleșugului manifestat de Anania și Safira care doreau a-l sfida, din interes individualist și egoist). Cel georgian face un salt tocmai în capitolul al optulea: *Faptele Sfinților Apostoli* 8, 29-40⁶¹ (discuția diaconului Filip cu dregătorul etiopian, urmată de convertirea și botezul imediat al acestuia). Ca și în ziua precedentă (precum și în cea următoare), ambele lecționare rețin aceeași lectură din Evanghelie: *Ioan* 21, 1-14⁶² (a treia arătare a lui Iisus apostolilor, la Marea Tiberiadei).

Sfârșitul de săptămână va însemna și lectura finalului *Evangheliei după Ioan*, aceeași lectură fiind prevăzută de ambele lecționare pentru ziua de sâmbătă, *Ioan* 21, 15-25⁶³ (reabilitarea lui Petru și mărturia despre Evanghelistul Ioan). Extrasele din *Faptele Sfinților Apostoli* diferă însă în cele două lecționare: după cel armean, *Faptele Sfinților Apostoli* 5, 12-33⁶⁴ (minunile mari săvârșite prin apostoli determină închiderea lor; sunt eliberați de înger și nu se sfiesc a predica mai departe), respectiv, după cel georgian, *Faptele Sfinților Apostoli* 4, 23-31⁶⁵ (rugăciunea Bisericii după eliberarea apostolilor

⁵⁹ *Lectionarul armean* 49, p. 205; *Lectionarul georgian* 760, e), p. 119.

⁶⁰ *Lectionarul armean* 50, p. 205. Vineri, după *Lectionarul armean*, ceremoniile se desfășurau pe Golgota.

⁶¹ *Lectionarul georgian* 761, a), p. 119.

⁶² *Lectionarul armean* 50, p. 206; *Lectionarul georgian* 761, d), p. 119.

⁶³ *Lectionarul armean* 51, p. 206; *Lectionarul georgian* 762, d), p. 119.

⁶⁴ *Lectionarul armean* 51, p. 206. Celebrarea de sâmbătă avea loc la la *Anastasis*.

⁶⁵ *Lectionarul georgian* 762, b), p. 119.

Petru și Ioan), conținut în mai extinsa lectură de joi (*Faptele Sfinților Apostoli* 4, 13-31), după varianta armeană.

O noutate frapantă față de sistemul actual o reprezintă prezența, în cea mai mare parte a Săptămânii Luminată, în oficiul ierusalimitean a unei a doua lecturi din scrierile apostolilor la Liturghie⁶⁶. Astfel, pe lângă citirea – continuă (mai mult în *Leționarul armean*) sau discontinuă (caracteristică celui georgian) – din *Faptele Sfinților Apostoli*, se citește, începând de marți (în varianta georgiană), respectiv de miercuri (în cea armeană), câte un fragment din *Epistola Sobornicească* a Sf. Apostol Iacov, lectură structurată astfel:

Ziua liturgică	LA	LG
Ma I P	-	Iac. 1, 1-12
Mi I P	Iac. 1, 1-12	Iac. 1, 13-19
Jo I P	Iac. 1, 13-27	Iac. 2, 1-13
Vi I P	Iac. 2, 1-13	Iac. 2, 14-23
Sb I P	Iac. 2, 14-26	Iac. 1, 17-27

Lectura din *Iacov* este atestată de un manuscris georgian lacunar, din secolul al X-lea, *Lathal*, dar ea nu a rezistat în întâlnirea cu sistemul constantinopolitan al lecturilor, care s-a impus până la urmă în ritul bizantin. Explicația opțiunii și pentru această a doua lectură poate fi găsită mai puțin în conținutul tematic al celor două capitole ale epistolei lui *Iacob* lecturate în această primă săptămână după Paști și continuate în săptămânile a doua și a treia⁶⁷. Este adevărat că

⁶⁶ O situație similară întâlnim în sistemul actual, în cadrul Utreniei Sâmbetei celei Mari, la finalul procesiunii cu Epitaful de după Prohod și Doxologia Mare, când este prevăzut un colaj din două epistole pauline: *1 Corinteni* 5, 6-8 și *Galateni* 3, 13-14.

⁶⁷ De pildă: *Leționarul armean* 52, p. 207; *Leționarul georgian* 765, c), p. 120; *Leționarul georgian* 776, c), p. 121; *Leționarul georgian* 781, c), p. 122 etc.

ar putea fi găsite și câteva corespondențe tematice pentru dispunerea din ziua de vineri, de pildă: spiritul comunitar descris în *Faptele Sfinților Apostoli* 4, 32-37 (cărui nu i s-au asociat Anania și Safira, *Faptele Sfinților Apostoli* 5, 1-11) este subliniat de lectura din *Iacov* 2, 1-13, care condamnă deosebirea și cinstirea preferențială a celor bogați *versus* cei săraci (lecturile din *Lectionarul armean*); la fel, am putea pune în legătură binomul credință-fapte cerut celor cu adevărat credincioși, noii urmași ai lui Avraam (*Iacov* 2, 14-23), cu botezul bărbatului famen de la curtea reginei Etiopiei, admis la botez pe baza credinței lui (*Faptele Sfinților Apostoli* 8, 29-40), credință căreia i se cerea, bineînțeles, fapte subsecvente, deși nu se precizează explicit în textul lucanic.

Mai degrabă, rațiunea pentru lectura din *Iacov* ar rezida în două posibile explicații. *Epistola lui Iacov* este prima din șirul celor șapte desemnate cu titlul de „sobornicești”/„catholice”, pentru că sunt adresate unor cercuri mult mai largi de cititori decât unor Biserici locale⁶⁸. Acest caracter enciclic (rezultat din chiar *Iacov* 1, 1, adresanții fiind cele „douăsprezece seminții care sunt în împrăștiere”⁶⁹) rezonază cu semnificația universală a mesajului adus de Hristos și propovăduit cu entuziasm de către apostoli după Înviere și Cincizecime „până la marginea pământului”, potrivit mandatului primit de la Învățătorul lor (*Faptele Sfinților Apostoli* 1, 8, fragment citit la Liturgia din însăși ziua de Paști atât în Ierusalimul primelor veacuri,

În continuare (dar și intercalat, în săptămâna a doua, de pildă) se vor citi din epistolele sobornicești ale Sf. Apostoli Petru și Ioan.

⁶⁸ „Introducere la epistolele sobornicești”, în vol. *Biblia sau Sfânta Scriptură, Ediția Jubiliară a Sfântului Sinod*, Ed. Renașterea, Cluj-Napoca, 2009, p. 1730. Pentru vechimea (mijlocul secolului al II-lea) și justificarea denumirii, a se vedea și: *Studiul Noului Testament*, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, ²1977, p. 214.

⁶⁹ Nu se face referire doar la „diaspora” iudaică, ci Iacob îi desemnează pe creștinii din toată lumea, noul și adevăratul „Israel al lui Dumnezeu” (*Galateni* 6, 16). A se vedea n. a) la *Iacov* 1, 1, în ediția jubiliară a Sfintei Scripturi, p. 1732.

cât și astăzi)⁷⁰. Probabil din același motiv, în celelalte săptămâni ale Pentecostarului se continuă lecturile din epistolele sobornicești.

Un al doilea motiv pentru opțiunea cărții *Iacov* în celebrarea din Ierusalim a Săptămânii Luminate ar putea fi găsit în memoria pe care cetatea sfântă i-o păstra, cu afecțiune, autorului ei. „Frate” al Domnului (*Marcu* 15, 40; *Galateni* 1, 19) și primul episcop al Ierusalimului, după mărturia lui Eusebiu de Cezareea⁷¹, de altfel singurul dintre apostoli (cei 70/72) investit cu această slujire, el a beneficiat de o arătare specială a lui Hristos înviat (prezentă și în scrierea apocrifă intitulată *Evanghelia după Evrei*, dar consemnată de Fericitul Ieronim în *De viriis illustribus* 2), după arătările către Petru, către cei 12 apostoli și către cei peste 500 de frați (*1 Corinteni* 15, 5-6), dar înainte de descoperirea lui Iisus înviat către cercul larg de apostoli (*1 Corinteni* 15, 7)⁷². A reprezentat o autoritate în Biserica din Ierusalim: eliberat în chip minunat de înger din închisoare, Apostolul Petru – închis dupăuciderea Sf. Apostol Iacov, fiul lui Zevedeu, de către Irod Agripa – se refugiază provizoriu în casa lui Ioan Marcu (*Faptele Sfinților Apostoli* 12, 3-16), după care pleacă în alt loc, dar nu înainte de a ruga să fie înștiințat de toate acestea

⁷⁰ În ritul bizantin, proclamarea Învierii nu are loc în interiorul locașului de cult, ci în afara lui, precedată fiind de înconjurul bisericii, ca și în ziua de vineri, din Săptămâna Sfințelor Pătimiri, elemente care simbolizează mărturisirea pentru întreaga lume a Pătimirilor și Învierii lui Hristos, precum și părtășia cosmosului la taina Morții și Învierii. A se vedea și: † DANIEL, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Făclii de Înviere. Înțelesuri ale Sfințelor Paști*, Ed. Basilica, București, 42014, p. 34.

⁷¹ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, II, 1, 2, trad. Pr. T. Bodogae, Ed. Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987, pp. 64-65.

⁷² Sfântul Ioan Gură de Aur, coroborând informațiile oferite de *Evanghelia după Ioan* și de *Epistola întâi către Corinteni*, stabilește o cronologie a arățărilor după Înviere, stabilind că descoperirea către Iacov ar fi a opta în acest șir. A se vedea: SF. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvântare la Înălțarea Domnului nostru Iisus Hristos*, 10, în vol. *Predici la sărbătorile împărătești și Cuvântări de laudă la sfinți*, trad. Pr. D. Fecioru, Ed. Basilica, București, 2015, p. 210.

Iacov (*Faptele Sfinților Apostoli* 12, 17). Episcopul Iacov, unul dintre stâlpii Bisericii din Ierusalim (*Galateni* 2, 9), va fi vizitat de Pavel la prima revenire în Ierusalim după convertire (*Galateni* 1, 1-18) și va deține președinția Sinodului Apostolic din Ierusalim, unde va avea cuvântul decisiv de final, stabilind, într-un fel, rezoluția sinodală (*Faptele Sfinților Apostoli* 15, 13-21). Era stimat nu doar de creștini, ci, pentru viața virtuoaasă – i se spunea „cel drept” –, inclusiv de către iudeii neconvertiți (tradiție reținută de Eusebiu de Cezareea⁷³), ceea ce explică autoritatea de care se bucura, inclusiv peste patru secole de la moartea martirică întâmplată în anul 62 (sau 63)⁷⁴.

Concluzii

1. Sistemul actual de lecturi pentru octava pascală (continuate, de altfel, în ciclul Penticostarului) conține, ca primă lectură în cadrul Liturghiei Cuvântului, texte din *Faptele Sfinților Apostoli*, alese pentru că redau minunile împlinite de sfinții apostoli, citite în cheia hermeneutică a validării autenticității Învierii Domnului Iisus Hristos. Opțiunea pentru *Evangelia după Ioan* pentru aceeași perioadă rezidă în caracterul ei duhovnicesc, profund teologic, mărturie mai pregnantă a dumnezeirii lui Hristos, față de accentul – sesizat încă de Sf. Ioan Gură de Aur – pus de sinoptici, dar nicidecum în chip exclusivist, pe revelarea realității umanității lui Hristos.

2. Cu puține excepții, semn al unei fidelități necrispate, selecțiile de pasaje noutestamentare rânduite de Biserică pentru Săptămâna Luminată urmează principiul *lectio continua*, criteriu cu rădăcini hagiopolite, dar definitiv și șlefuit în redacția constantinopolitană

⁷³ EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*, II, 1, 2, p. 65.

⁷⁴ Pentru informații despre biografia autorului epistolei, a se vedea: *Studiul Noului Testament*, pp. 217-218; „Introducere la epistolele sobornicești”, p. 1730; „Iacov”, în vol. *Dicționar Biblic*, Ed. Cartea Creștină, Oradea, 1995, p. 538 (despre epistolă, cu date complementare despre autor, p. 539).

a lectionarului. De altfel, întregul sistem anual actual de lecturi biblice reia, în bună parte, tradiția constantinopolitană atestată sigur la cumpăna mileniilor I-II (prin *Typikonul Marii Biserici, Stavrou 40*), dar presupusă a nu fi radical diferită în veacurile anterioare.

3. Sistemul de lecturi din Ierusalimul veacurilor al IV-lea-al VIII-lea conținea extrase din *Faptele Sfinților Apostoli*, ca primă lectură, după același principiu al continuității, așa cum atestă *Lectionarul armean*, sau după criterii mai greu de sistematizat, conform *Lectionarului georgian. Evanghelia după Ioan* (deși prezentă în unele zile) nu era lectura curentă a acestei perioade; fragmentele erau selectate din capitolele finale ale tuturor Evangheliilor (cu excepția celei de la *Matei*, al cărei final a fost citit la privegherea pascală), cu referire la cele petrecute imediat înainte ori după Înviere.

4. Frapant față de sistemul actual, vechiul sistem hagiopolit avea o a doua pericopă din scrierile apostolilor, înainte de lectura din Evanghelie, și anume texte din *Epistola Sobornicească* a Sf. Apostol Iacov. Motivele selectării ei pentru acest timp liturgic rezidă mai puțin în conexiuni tematice cu conținutul ei propriu-zis, cât în caracterul ei enciclic, sobornicesc, rezonând cu universalitatea mesajului pascal, precum și în venerația adâncă a comunității Bisericii din Ierusalim față de primul ei episcop.

SUMMARY: *The Sistem of Bible readings in the light of the Bright Week. The Jerusalem Tradition versus the current Ritual*

The present study proposed an analysis of the current system of biblical readings beginning with the Liturgy of Resurrection Sunday and continuing until the Saturday of this first Easter week. He tries to overcome the possible arid character, given by a fixed 'mathematics' of establishing the order, the inversions or the omission of the passages from the books chosen to be read now, by identifying some theological and hermeneutical reasons that eliminate the suspicion of possible chance to be spotted at a very superficial glance. The second part of the study will present a synthetic comparison of the present system of readings with that of Jerusalem of the 4th-8th centuries, accompanied by the establishment of correspondences/divergences and possible conclusions that may result from this brief synoptic appearance.